

BØRNE- OG
UNDERVISNINGSMINISTERIET

Modersmålsundervisning Undervisningsvejledning

2019

Indhold

1	Om undervisningsvejledningen	3
2	Elevernes alsidige udvikling	4
2.1	Om modersmålsundervisning	4
2.2	Den Fælles Europæiske Referenceramme for Sprog	4
2.3	Modersmålet	5
2.4	Kommunikative kompetencer	5
2.5	Sprogsyn og sprogpedagogik	6
3	Tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering af undervisningen	7
3.1	Valg af indhold	7
3.2	Metoder og arbejdsformer	8
3.3	Undervisningsdifferentiering og inkluderende læring	9
3.4	Læremidler	10
3.5	Evaluering af undervisningen	10
4	Forholdet mellem kompetencer og indhold	11
4.1	Mundtlig kommunikation	12
4.2	Skriftlig kommunikation	13
4.3	Sproglig præcision og bevidsthed	17
4.4	Kultur- og samfundsforhold	18
5	Almene temaer	19
5.1	Den åbne skole	19
6	Tværgående emner og problemstillinger	20
7	Tværgående temaer	21
7.1	It og medier	21
7.2	Innovation og entreprenørskab	22
8	Tilpasning af undervisningen til elevernes forudsætninger	24
8.1	Elevforudsætninger	24
8.2	Undervisningsdifferentiering og inkluderende læringsmiljøer	24
9	Referencer	26

1 Om undervisningsvejledningen

Undervisningsvejledningen giver information, støtte og inspiration til at kvalificere de mange valg, som læreren i samarbejde med sin leder og sine kolleger træffer i sin praksis. Den informerer om de bestemmelser i folkeskoleloven og i Fælles Mål, som vedrører undervisningen i faget, og den støtter ved at forklare og eksemplificere centrale dele af fagets indhold.

Endelig giver undervisningsvejledningen inspiration til og understøtter tilrettelæggelsen af undervisningen i faget ved at beskrive forskellige mulige valg i tilrettelæggelsen, gennemførelsen og evalueringen af undervisningen. I forbindelse med disse beskrivelser bidrager den til at synliggøre forskellige veje i tilrettelæggelsen af undervisningen bl.a. ved at lægge op til diskussion af potentialer og begrænsninger i forskellige former for undervisningspraksis.

2 Elevernes alsidige udvikling

2.1 Om modersmålsundervisning

Elever, som modtager modersmålsundervisning, taler et eller flere andre sprog end dansk i hjemmet og har således gennem undervisning i modersmålet mulighed for yderligere at udbygge deres flersprogede og flerkulturelle kompetencer. Elever, der forsørges af en person, der er statsborger i et EU- eller EØS-land, eller i hvis hjem færøsk eller grønlandsk benyttes som talesprog, skal tilbydes modersmålsundervisning, hvis der er et tilstrækkeligt elevtal. Kommunen kan vælge at tilbyde modersmålsundervisning i tilfælde, hvor den ikke er forpligtet hertil. Faget modersmålsundervisning skal udvikle og konsolidere elevernes færdigheder på målsproget. Formålet hermed er at klæde eleverne på til en evt. tilbagevenden til hjemlandet, gøre eleverne bevidste om flersprogethedens muligheder, herunder udvikle modersmålet til et redskab for læring og alsidig udvikling, og give eleverne mulighed for at forholde sig til og reflektere over deres identitet som flersprogede individer og elever.

Modersmålsundervisningsfaget er et sprogfag. Omdrejningspunktet for undervisningen er elevernes kommunikative kompetencer på modersmålet, elevernes bevidsthed om sprog, flersprogethed og sprogtilenelse og deres bevidsthed om kulturelle og samfundsmæssige forholds betydning for sprog og identitet. Arbejdsformerne og undervisningsindholdet skal så vidt muligt knyttes tæt til den almindelige undervisning. Eleverne skal således opleve, at de sprogpædagogiske arbejdsformer i modersmålsundervisningsfaget svarer til de arbejdsformer, som eleverne møder i de øvrige sprogfag, og at undervisningsindholdet er udvalgt, så det er relevant for både elevernes personlige udvikling og deres sproglige og faglige udvikling. Undervisningen skal altså tilrettelægges ud fra elevernes aktuelle situation og vilkår i Danmark og kan ikke være en imitation af undervisningen i elevernes eller forældrenes oprindelsesland.

Modersmålsundervisningsfaget er et sprogfag, og derfor er sprogpædagogikkens arbejdsformer centrale i undervisningen. Sprogpædagogiske arbejdsformer er karakteriseret ved at fokusere på, at eleverne får mulighed for at bruge sproget aktivt i meningsfulde og virkelighedsnære sprogbrugssituationer. Sproglig udvikling drives frem, ved at eleverne får mulighed for at afprøve deres hypoteser om sprog, sprogbrug og sprogrigtighed, og derfor er et sprogpædagogisk læringsmiljø karakteriseret ved at være støttende og anerkendende.

2.2 Den Fælles Europæiske Referenceramme for Sprog

Fælles Mål, læseplanen og undervisningsvejledningen for modersmålsundervisning er generelt inspireret af de europæiske retningslinjer for sprogundervisning. Det europæiske arbejde kan findes i Den Fælles Europæiske Referenceramme for Sprog, som er udgivet af Europarådet. Referencerammen giver, på tværs af sprog, beskrivelser af færdighedsniveauer, så man trin for trin kan måle kommunikative fremskridt i et livslangt perspektiv. Materialet indeholder generelt god inspiration for sproglærere.

2.3 Modersmålet

Man skelner mellem modersmål, fremmedsprog og andetsprog. Elever, der taler mindst ét andet sprog end dansk i hjemmet, anses for at have et andet modersmål end dansk. Det betyder ikke nødvendigvis, at eleverne er bedre til modersmålet, eller at eleverne identificerer sig mere med modersmålet. Betegnelsen modersmål angiver blot, at eleverne har lært et eller flere andre sprog end dansk i hjemmet, evt. før eleverne er begyndt at lære dansk. Modersmålet kan være tæt forbundet med den enkelte elevs identitet, personlige erfaringer og følelser. Modersmålet er endvidere det sproglige fundament, hvorfra sproglige erfaringer overføres til andre sprog, som læres senere i livet.

Færdigheder i modersmålet kan også være vigtige for elevernes tilhørsforhold til et land eller en minoritetsgruppe. Muligheden for at vedligeholde og udbygge sit modersmål kan derfor spille en central rolle for elevernes identitetsudvikling. Gode modersmålsfærdigheder kan støtte en evt. tilbagevenden til oprindelseslandet eller et andet land, hvor målsproget tales. Endvidere kan modersmålsfærdighederne på sigt gavne både eleverne og samfundet som helhed, da vedligeholdelse og udbygning af sproglige og kulturelle kompetencer hos borgere i Danmark kan udvide deres muligheder for beskæftigelse. Fremmedsprog læres som regel gennem skolens undervisning. Det er hverken hjemmets sprog eller flertallets sprog i det omgivende samfund. Andetsproget derimod tilegnes oftest både gennem undervisning og i dagligdagen, da det typisk er samfundets og flertallets sprog i det land, man bor i.

2.4 Kommunikative kompetencer

Modersmålsundervisningsfaget skal udvikle elevernes kommunikative kompetencer på modersmålet og elevernes forståelse af sprog og kultur og samfundsmæssige forhold. Kommunikativ kompetence er et overbegræbet for elevernes samlede sprogfærdigheder på modersmålet. Kommunikativ kompetence rummer både konkrete kommunikative færdigheder som at kunne læse, skrive, lytte og tale på modersmålet og mere pragmatiske færdigheder som at kunne vælge det rette stilleje for mundtlig og skriftlig kommunikation, kende til og kunne bruge udtryk for høflighed på modersmålet og kende til, hvordan forskellige sproghandlinger udtrykkes på modersmålet. I den forbindelse er det også betydningsfuldt, at eleverne lærer, hvordan man gennemfører en samtale ved at tage, holde og afgive ordet, dvs. turtagning, så de får sikkerhed i at tale højt i klasseundervisningen og indgå i gruppearbejde.

Endvidere rummer kommunikativ kompetence strategiske kompetencer, idet det er en vigtig og central færdighed for elever, der er ved at lære et sprog, at de kan overveje egne kommunikations- og forståelsesstrategier. Derfor indeholder den kommunikative kompetence også et væsentligt indslag af sproglig bevidsthed og metakognitive færdigheder. Viden om ords betydning, regler for orddannelse, bøjninger, syntaks og udtale er væsentlige dele af den kommunikative kompetence, men altså kun delfærdigheder, som skal understøtte det endelige formål med undervisningen: kommunikation. Eleverne skal desuden have tid til sproglig refleksion fx ved at udarbejde egne ordlister, lære at slå op i relevante ordbøger og sammenligne med andre sprog. Modersmålsundervisningen bør tilrettelægges, så den bygger videre på det, eleverne i forvejen ved og kan om sprog, og eleverne bør opmuntres til at anvende den sproglige viden, de har fra både modersmålet og andre sprog.

Kommunikationsstrategier

Undervejs i sprogtilegnelsen vil eleverne komme ud for at mangle et ord, en vending eller et udtryk for en sproghandling. For at komme videre og blive i stand til at eksperimentere med sproget kan eleverne prøve at formulere sig på en anden måde, dvs. anvende en kommunikationsstrategi. Det drejer sig fx om, at eleverne lærer at anvende forskellige risikostrategier i stedet for reduktionsstrategier. Risikostrategier er strategier, hvor eleverne

udnytter deres allerede eksisterende ressourcer kreativt til at nå deres mål og få deres budskab igennem, fx brug af kropssprog eller ved en omskrivning af ordet eller vendingen, hvorimod reduktionsstrategier er strategier, hvor eleverne opgiver at få deres budskab igennem. Elevernes anvendelse og udvikling af kommunikationsstrategier bør opmuntres og støttes, da de er til stor gavn for eleverne i og uden for skolen såvel som for deres andetsprogstilegnelse. Når en evt. samtalepartner giver eleverne det manglende ord eller udtryk, fungerer kommunikationsstrategier nemlig samtidig som indlæringsstrategier.

Undervisningen i modersmål har således elevernes kommunikative kompetence på modersmålet som endemål, og derfor må det sprogsyn, som undervisningen tilrettelægges med udgangspunkt i, være bredt og funktionelt orienteret. Målet med undervisningen er at gøre eleverne til aktive, dygtige og bevidste brugere af deres talte og skrevne modersmål i mange forskellige kontekster og situationer.

2.5 Sprogsyn og sprogpædagogik

En undervisning, der skal lede hen imod kompetencer og bevidste sprogbrugere, må have et bredt og funktionelt syn på undervisningens indhold: sproget. Som beskrevet under overskriften kommunikativ kompetence må sprogsynet i undervisningen være funktionelt og kommunikativt orienteret. Det betyder ikke, at eleverne ikke skal arbejde med form og korrekthed, men det betyder, at arbejdet med form og korrekthed skal understøtte de kommunikative behov og mål, der er i undervisningen. Som lærer kan man overveje, hvilke sider af sproglig form der kan være relevante at arbejde med, fx når eleverne skal diskutere, udarbejde mundtlige oplæg, læse et eventyr, analysere en reklame eller læse en fagtekst. Man kan lade arbejdet med form tage udgangspunkt i de grammatiske fænomener og regelmæssigheder, som de konkrete aktiviteter og tekster giver eksempler på, dog sådan at undervisningen tilrettelægges på en måde, der gør det muligt at arbejde med alle væsentlige aspekter af form og korrekthed. Eleverne vil have brug for at træne grammatiske fænomener, bøjninger, udtale m.m., og i den forbindelse er det vigtigt, at det grammatiske fokus også har et betydningsfokus, så eleverne ved, hvilken betydning fx verbernes endelser eller pronominer har, når de bruges i skrift og tale, og at elevernes grammatiske færdigheder således følger og støtter deres kommunikative færdigheder. Undervisningens arbejdsformer bør organiseres således, at eleverne får mulighed for at opleve sig selv som aktive brugere af modersmålet. Undervisningen bør endvidere give eleverne mulighed for at trække på og udvikle deres flersprogede viden og kompetencer, så sproglig nysgerrighed og bevidsthed hos eleverne udvikles og stimuleres. Undervisningen skal ikke kun give eleverne mulighed for at tale og skrive på modersmålet, men skal også gøre dem i stand til at tale om modersmålet og sproglige fænomener generelt, fx gennem sprogsammenligninger. Eleverne skal derfor læse tekster, der repræsenterer et relevant og alderssvarende indhold, og eleverne skal skrive tekster, der i så høj grad som muligt er eksempler på realistiske genrer. Undervisningen skal byde på mange muligheder for at bruge talesproget aktivt, så både lytte- og talefærdighederne styrkes fx gennem oplæg, dialoger, kommunikationskløftsopgaver m.m.

3 Tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering af undervisningen

Dette kapitel berører nogle af de centrale overvejelser vedr. tilrettelæggelsen, gennemførelsen og evalueringen af modersmålsundervisningen. Kapitlet rummer væsentlige overvejelser om de didaktiske valg og refleksioner, der generelt er forbundet med lærerens tilrettelæggelse af undervisningen i modersmål.

Modersmålsundervisningen tilrettelægges med udgangspunkt i de tre kompetenceområder: mundtlig kommunikation, skriftlig kommunikation samt kultur og samfund, der danner grundlag for både en helhedsorienteret undervisning og en faglig fordybelse i de enkelte kompetenceområder. Undervisningen tilrettelægges med udgangspunkt i elevernes forståelse både sprogligt og fagligt og med mulighed for progression inden for områderne. Læreren bør tilrettelægge undervisningen på en måde, der udfordrer eleverne mest muligt, så de faglige krav bliver så ambitiøse som muligt.

Refleksionsspørgsmål til læreren vedr. arbejdet med modersmålsundervisningen

Ved tilrettelæggelsen af et undervisningsforløb i modersmålsundervisning vil det være relevant at overveje:

- Hvilke områder af fagets indhold, herunder kompetencemål og færdigheds- og vidensområder, skal forløbet bidrage til at realisere?
- Går undervisningsforløbet på tværs af flere kompetenceområder/færdigheds- og vidensområder med det formål at skabe en helhed, eller er der tale om et forløb med sproglig og faglig fordybelse i opøvelse af et mere afgrænset kompetenceområde eller færdigheds- og vidensområder?
- Hvilke faglige og sproglige begreber knytter sig til det faglige indhold, der arbejdes med i forløbet, og hvordan gøres de tydelige for eleverne, og hvordan tydeliggøres det for eleverne, hvad de skal lære?
- Er forløbet en del af elevernes hverdag, og kan de relatere til emnet?

3.1 Valg af indhold

For at tilgodese kompetencemålene for modersmålsundervisningen må man som lærer overveje, om valget af tema eller problemstilling til diverse undervisningsforløb lever op til nedenstående kriterier:

Refleksionsspørgsmål til valg af indhold

- Er forløbet en del af elevernes hverdag, og kan de relatere til emnet?
- Er der mulighed for god, visuel støtte, fx billeder, film eller oplevelser, for at støtte indlæringen?
- Giver forløbet eleverne mulighed for at inddrage og italesætte en allerede eksisterende viden?
- Giver forløbet eleverne mulighed for at udtrykke sig både mundtligt og skriftligt om emnet?
- Giver forløbet eleverne mulighed for at udtrykke sig om emnet i både et hverdagsprog og et fagsprog?
- Giver forløbet eleverne mulighed for at tilegne sig et nyt hverdagsligt og fagligt ordforråd?

Ud fra sit kendskab til elevernes forudsætninger og behov kan læreren sætte fokus på centrale sproglige aspekter og tilrettelægge forskellige undervisningsaktiviteter i tilknytning hertil. Det er vigtigt, at opøvelsen af de enkelte sprogfærdigheder foregår i en sammenhæng, som eleverne oplever som forståelig og vedkommende. Et undervisningsforløb i modersmålet kan variere meget, og man kan arbejde med mange varierende tilgange til stoffet for at nå de mål, som er opstillet for den faglige undervisning. Formålet er, at den elevgruppe, der har behov for modersmålsundervisning, får nået målene ved hjælp af en grundigere støtte, fx hjælp til læsning, undervisning i notatteknikker eller omformuleringer af det læste. Tematisk arbejde giver mulighed for, at eleverne tilegner sig sproget i en meningsfuld helhed, at de støder på det samme ordforråd flere gange i forskellige sammenhænge, og at de i høj grad kan arbejde selvstændigt ud fra egne interesser. Samtidig giver det læreren mulighed for at tilrettelægge aktiviteter, der giver eleverne forskellige udfordringer, alt efter hvor de er i deres sprogtiltagelse. Man kan arbejde tematisk og sammenlignende med fx begrebet "rettigheder" gerne med udgangspunkt i en film, der kunne bringe eleverne ud i aktiviteter såsom miljøbeskrivelser, arbejde med enkelte artikler i Børnekonventionen, meddigtningsopgaver som fx alternative slutninger eller genskabelse af scener eller pointer som et praktisk-musisk produkt.

Da tilegnelsen af modersmålet så tidligt som muligt skal sikre eleverne gode mestringsoplevelser i hverdagen både i og uden for skolen, kan det være hensigtsmæssigt at tilrettelægge forløb med forskellige sprogbrugssituationer, dvs. læse, lytte, tale og skrive, som eleverne øver og efterfølgende afprøver. Indholdet i undervisningen kan fokusere på, at give eleverne mulighed for at tilegne sig relevant faglig viden, samtidig med at de lærer sprog. Der kan arbejdes sammenlignende sprogligt og kulturelt, så der bygges videre på de kundskaber, eleverne allerede har, og eleverne opnår forståelse af både sproglige og kulturelle forskelle i henholdsvis Danmark og oprindelseslandet.

3.2 Metoder og arbejdsformer

Ved tilrettelæggelsen af modersmålsundervisningen kan der med fordel trækkes på forskellige metoder til arbejdet med både den sproglige udvikling og de faglige problemstillinger. Undervisningen må tilrettelægges med udgangspunkt i varierede undervisningsformer, så eleverne både kommer til at lytte til talt sprog gennem fx lærerens oplæg

eller instruktioner, arbejder individuelt, arbejder i grupper og deltager i classesamtaler. Undervisningen tilrettelægges, så eleverne er sprogligt aktive og får lejlighed til at bruge deres sprog og derved automatiserer deres sproglige kompetencer. Ved at undervisningen struktureres, så målrettet gruppe- og pararbejde bliver hyppigt tilbagevendende arbejdsformer, opnår den enkelte elev mere sprogbrugstid. Man kan forestille sig, at eleverne bliver sat sammen i grupper for fx at udveksle erfaringer eller viden i mindre fora, diskutere og vende tilbage til plenum med et eller flere synspunkter eller løse evt. mere eller mindre komplekse opgaver enten faglige eller sproglige.

En måde læreren kan arbejde med faget på er ved at tage udgangspunkt i sprog- og genrepædagogikken, hvor der kan findes mange praksiseksempler på, hvordan eleverne kan stilladseres ift. skolens sprog og tekster. For inspiration til en praksis, der medtænker den sproglige dimension i fagene, henvises til publikationen *Sproget med i alle fag – andetsprog og didaktik i folkeskolen*, Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 3, 2008. Herved styrkes samspillet mellem de fire kommunikative kompetencer, idet eleverne i en sådan proces både skal lytte, tale, læse og skrive.

3.3 Undervisningsdifferentiering og inkluderende læring

Elevernes sproglige baggrunde og forudsætninger vil være meget forskellige. Nogle elever taler modersmålet flydende. De har måske haft skolegang på modersmålet i hjemlandet og taler, læser og skriver derfor modersmålet på et alderssvarende niveau. Andre elever har måske kun basale færdigheder på modersmålet. De har kun mulighed for at tilegne sig og bruge sproget i få bestemte kontekster og har måske aldrig eller kun i kortere perioder opholdt sig i forældrenes oprindelsesland. Ud over de store forskelle i sproglige forudsætninger kan der være stor aldersspredning blandt eleverne. Vi ved generelt meget lidt om, hvilke erfaringer og kompetencer elever med andre modersmål end dansk har, og derfor kan modersmållæreren før undervisningen grundigt undersøge elevernes erfaringer med og kompetencer i deres modersmål. Vi ved dog, at vi langt fra altid kan regne med, at elevernes nationale baggrund og sproglige baggrund afspejler hinanden. Måske er eleverne vokset op i et hjem, hvor der tales flere sprog, måske er forældrene flersprogede. I disse tilfælde kan eleverne således have mere end et modersmål at bygge videre på. De sproglige praksisser i hjemmet kan også være påvirket af indvandrer- og flygtningehistorier. Modersmållæreren kan således vælge at arbejde med at afdække, hvilke sprog der tales i elevernes hjem, så der skabes et nogenlunde dækkende billede af elevernes samlede sproglige erfaringer og kompetencer.

De store forskelle i elevernes sproglige forudsætninger stiller store krav til undervisningens tilrettelæggelse og gennemførelse. Elevernes sproglige udvikling vil forløbe meget forskelligt på grund af de yderst differentierede sproglige udgangspunkter. Undervisningen skal tage udgangspunkt i den enkelte elevs forudsætninger for fortsat sproglig udvikling. Alle elever har brug for et sproglæringsmiljø, hvor der er plads til at afprøve hypoteser, og hvor hver elev anerkendes for den udvikling og de fremskridt, de udviser. Den store spredning i elevernes forudsætninger betyder, at modersmållæreren må variere og differentiere både indhold og arbejdsformer. Læreren bør derfor overveje, hvilket indhold der egner sig til fælles arbejde på hele holdet, og hvilket indhold og hvilke mål eleverne i stedet kan arbejde med i mindre grupper, i par eller individuelt. Det er vigtigt, at modersmållæreren holder fast i at skabe et sprogpædagogisk læringsfællesskab, hvor eleverne trods den store spredning har mulighed for at lære af og gennem hinanden og opleve, at de uanset færdigheder kan bidrage positivt til læringsfællesskabet på holdet.

3.4 Læremidler

Undervisningen i modersmål skal knyttes til skolens øvrige undervisning, hvad angår både arbejdsformer og indhold. Modersmållæreren bør derfor præsentere eleverne for et bredt udvalg af både sagprosa og litterære tekster på originalsproget, der rummer sproglige kvaliteter og udfordringer. Det er vigtigt, at de valgte materialer i indhold og kvalitet svarer til det, elever på samme alderstrin læser i oprindelseslandet, men også at eleverne møder både nye og ældre tekster. For at kunne udvælge et materiale, der både er aktuelt og rummer sproglig kvalitet, er det vigtigt, at læreren holder sig opdateret gennem fx digitale medier, aviser, tidsskrifter, tv og film fra oprindelseslandet. Inddragelse af digitalt indhold gør det muligt at arbejde med aktuelt indhold og aktuelle problemstillinger fx ved at se på, hvad der behandles i aviser og på tv. Ligeledes giver de digitale medier mulighed for at arbejde med mange forskellige genrer og teksttyper i undervisningen som fx reklamer, musikvideoer, kortfilm, dokumentarfilm og realityshows. Digitale medier giver også adgang til digitale læremidler både i relation til sprogundervisningen og ifm. naturfagsundervisningen i oprindelseslandet, som med fordel kan inddrages som materiale i modersmålsundervisningen.

Det er vigtigt, at det udvalgte materiale både rummer sproglige kvaliteter, der giver eleverne relevante og aktuelle sproglige forbilleder, og repræsenterer et aktuelt og nuanceret billede af oprindelseslandet. I begyndelsen vil læreren med fordel kunne vælge et indhold og materiale, der knytter sig til skole- og hverdagslivet for eleverne, og materiale, fx eventyr, som eleverne kender fra deres skolegang i Danmark. Materialerne kan anvendes flere gange og med flere formål. Fx kan eventyr læses med de yngste elever med henblik på at styrke læsefærdigheder og sprogfærdighed og ift. at opleve en umiddelbar fascination af historien, mens samme eventyr kan læses af de lidt ældre elever med henblik på analyse og sammenligning med danske eller nordiske eventyr. For de mindste elever kan det være en stor oplevelse at læse tekster på dansk og på modersmålet parallelt fx gennem anskaffelse af dual-language books eller gennem oversættelser af danske tekster eller modersmålstekster. Sprogsammenligninger på syntaks-, ord-, morfem- og lydniveau kan styrke og stimulere elevernes sproglige bevidsthed og nysgerrighed.

Ud over at udnytte de digitale muligheder for at inddrage autentisk og aktuelt materiale fra oprindelseslandet kan it-ressourcer indgå som hjælpemidler og undervisningsmateriale på andre måder. It rummer mange muligheder for at bruge hjælpemidler til fx oversættelse og oplæsning, og eleverne bør kende til og kunne bruge relevante hjælpemidler på egen hånd. Hvad enten læreren vælger at inddrage oversættelsesprogrammer, oplæsningsprogrammer eller materialer til fx undervisning i grammatik, er det vigtigt, at læreren på forhånd har sikret sig, at disse ressourcer lever op til både de indholdsmæssige og de pædagogiske krav til undervisningen i modersmålet.

3.5 Evaluering af undervisningen

Evalueringen kan foregå løbende med udgangspunkt i fagets tre kompetenceområder, herunder de selvstændige kompetenceområder hver for sig, men også kompetenceområderne i samspil. Dette knyttes til det faglige indhold, der arbejdes med i fagene. Evalueringen kan foregå fx i form af lærerfeedback og afprøvning eller ved brug af logbog og portfolio. Her er det vigtigt, at der er formuleret klare vurderingskriterier. Der kan arbejdes frem mod, at eleverne udvikler medansvar for deres egen sprogtiltagelse. Det er vigtigt, at eleverne gradvist får bevidsthed om forskellige arbejdsmetoder og tilegnelsesstrategier, og at de i videst muligt omfang inddrages i tilrettelæggelsen og er med til at fastsætte egne mål.

4 Forholdet mellem kompetencer og indhold

Modersmålsundervisningsfaget skal udvikle elevernes kommunikative kompetencer på modersmålet og deres forståelse af sprog, kultur og samfundsmæssige forhold. For at opbygge elevernes kommunikative kompetence på modersmålet, så de kan opnå et nuanceret og varieret hverdags- og skolesprog, må undervisningen bygge på udvikling af både elevernes mundtlige og skriftlige sprog, dvs. de fire kommunikative kompetencer læsning, skrivning, lytning og tale.

Figur 1: De fire kommunikative kompetencer

	Receptivt	Produktivt
Mundtligt	Lytte	Tale
Skriftligt	Læse	Skrive

Den receptive side af sproget drejer sig om, at eleverne bliver gode til at lytte og læse sig til forståelse af verden og det faglige indhold i fagene. Den produktive side af sproget handler om, at eleverne lærer at tale og skrive, så de kan blive aktive sprogbrugere. Selv om man ofte for overskuelighedens skyld opdeler sprogfærdigheder i hhv. receptive færdigheder som at lytte og læse og produktive færdigheder som at tale og skrive, så optræder disse færdigheder sjældent isolerede i hverken almindelig sproglig praksis eller undervisning. De delfærdigheder, der indgår i kompetencerne, er således heller ikke afgrænsede færdigheder, der kun kan anvendes i én kontekst. Ordforråd, morfologisk viden og viden om lydforhold i modersmålet er færdigheder, der indgår i både elevernes receptive og produktive færdigheder. Det er derfor vigtigt, at undervisningen tilrettelægges således, at eleverne får mulighed for at lytte til, tale, læse og skrive modersmålet i mange forskellige kommunikative kontekster, og at undervisningen tilrettelægges således, at eleverne udvikler alle fire færdigheder i en sammenhæng. Det kan fx foregå ved, at eleverne lytter til lærerens gennemgang, samtaler med andre elever om emnet, skriver noter, læser mere om emnet, skriver en længere tekst med respons fra læreren, fremlægger for holdet osv.

Et godt og præcist mundtligt sprog er en forudsætning for, at eleverne kan lære noget og kan kommunikere og formidle et indhold. Begreber og fagord, men også sætningsdannelse og kommunikativ kompetence, er elementære dele af det mundtlige aspekt. Skriftlighed i skolen kan udvikles ved, at eleverne får indføring i den særlige tekstkultur, fagene rummer, dvs. i forskellige teksttyper med forskellige formål, strukturer og sproglige kendetegn. Eleverne kan gøres fortrolige med disse, så de kan læse og skrive sig til personlige og faglige indsigter.

Modersmålsundervisningen rummer også kreative, refleksive og kritiske dimensioner, og gennem de tre kompetenceområder og det faglige indhold integreres dannelsesdimensionen, så eleverne bliver i stand til at deltage ansvarligt og ligeværdigt i demokratiske fællesskaber i skolen og i samfundet. Gennem arbejdet med fagets kompetenceområder og indhold arbejdes der på at styrke den enkelte elevs alsidige udvikling og udvikling af sproglig selvtillid og tryghed.

I arbejdet med kultur- og samfundsforhold kan undervisningen inddrage både indholdsmæssige og sproglige aspekter af kompetenceområdet. Når eleverne skal tilegne sig viden om og færdigheder i samfundsmæssige eller kulturelle forhold, skal de samtidig også læse og forstå de tekster, der kan belyse emnerne, og lære de ord og vendinger, der hører med til en forståelse af indholdet.

4.1 Mundtlig kommunikation

I modersmålsundervisningen kan der arbejdes med at videreudvikle og konsolidere elevernes talesprog, så eleverne kan bruge talesproget præcist og nuanceret ikke kun i hverdagsagtige, men også i mere faglige sammenhænge. Arbejdet med mundtlig kommunikation skal rumme elevernes receptive og produktive færdigheder, ligesom elevernes viden om talesprogets genrer og karakteristika kan behandles. Elevernes færdigheder i at tale og forstå modersmålet må forventes at være meget forskellige. Nogle elever taler således modersmålet i hjemmet dagligt og bringer dermed både en udviklet sprogfærdighed og alsidige sproglige erfaringer med ind i undervisningen, mens andre elever kun har begrænsede erfaringer og færdigheder at bygge på. Det gælder for alle typer af samtaler, at man udtrykker sig bedst, når man har noget på hjerte, og at samtalerne kvalitet hænger sammen med opmærksomhed og nærvær. Der kan arbejdes med, at undervisningen giver alle elever mulighed for at bruge sproget i meningsfulde situationer, og at alle elever oplever, at deres bidrag til undervisningen er vigtige og værdsatte.

Samtalen er central i arbejdet med det talte sprog. Undervisningen kan give eleverne forståelse af samtalens opbygning og dynamik, og ikke mindst hvordan samtalens parter samarbejder om samtalens mål og indhold. Eleverne kan altså både lære om og lære gennem samtaler. De mundtlige genrer kan groft deles op i dem, der anvendes, når vi taler med hinanden, og dem, der bruges, når vi taler til andre. Begge genrer er en del af undervisningen. *At tale med* dækker mundtlige genrer, som er dialogiske. Eleverne bringer hverdagssamtalen ind i undervisningen, hvor den underlægges andre krav fx om relevans i emnevalg, tydeliggørelse af struktur og større deltagerantal. I undervisningen kan der ikke blot skabes rum for mange forskellige typer af samtaler, men også rum for, at eleverne gennem øvelser og eksperimenter opnår erfaring med og dermed bevidsthed om samtalens mange facetter. Samtalerne kan danne udgangspunkt for såvel en lærerstyret samtale som indbyrdes samtaler mellem elever i grupper og parvis. Læreren kan stille autentiske spørgsmål, der viser ægte interesse for elevernes bidrag i samtalen. Med sine spørgsmål kan læreren bygge videre på det, eleverne har sagt, og dermed støtte elevernes egen refleksion. Der kan lægges op til åben debat, hvor det ikke gælder om at få ret, men om at gennemskue, forstå og argumentere.

Den store spredning stiller store krav til lærerens differentiering af undervisningen, og undervisningen i mundtlig kommunikation kan med fordel tilrettelægges som kollaborative læringsaktiviteter, hvor elevernes gruppe- og parsamtaler er nøje tilrettelagte og strukturerede, hvad angår både roller, indhold og målsætninger. *At tale til* dækker den formelle og forberedte tale, fortælling eller oplæsning. Eleverne kan arbejde med at følge med i og forstå fortællinger og informationer, der gives af andre, der taler i en længere sammenhængende form ifm. fx nyhedsudsendelser, oplæsninger og medieproduktioner, men eleverne kan også lytte til lærerens og andre elevers mundtlige oplæg. Eleverne skal ikke bare lære at tale med, men også at tale til og lytte til andre forskellige situationer. I arbejdet med elevernes produktive mundtlige sprogfærdigheder kan fokus være på at

finde den rette balance mellem sprogets forside og sprogets udtryksside. Her er der rig mulighed for at differentiere mål og aktiviteter. Elever, som har en veludviklet færdighed, kan fokusere mere på sproglig form og præcision i deres mundtlige sprog, mens elever, som ikke er kommet så langt i deres sprogtilegnelse, kan deltage med færre krav til sproglig form og med større fokus på at bruge kreative strategier, fx omskrivninger, i deres talesprog.

Med til arbejdet med mundtlig kommunikation hører også oplæsning. Eleverne kan arbejde med både at lære at læse op på modersmålet og at arbejde med intonation og prosodi, og eleverne kan lytte til andres oplæsning. Oplæsning kræver forberedelse og træning, og i arbejdet med oplæsning skærpes elevernes forståelse og tolkning af teksten. Oplæsning kan skabe motivation for elevernes egen læsning på modersmålet også uden for skolen. Endvidere betyder oplæsning, at man på et hold kan arbejde med tekster af en sværhedsgrad, der ligger over, hvad nogle af eleverne selv kan læse, men som de indholdsmæssigt godt kan forholde sig til. Desuden kan lærerens oplæsning danne udgangspunkt for arbejdet med strategier, som også er relevante for elevernes egen læsning:

- Eleverne kan gætte indhold og måske struktur ud fra titel og forside.
- I løbet af oplæsningen kan læreren stoppe op og lade eleverne danne hypoteser om den videre handling.
- Evt. illustrationer kan være udgangspunkt for elevernes forslag til, hvad der videre sker.

Øvelser i udtale, tonefald, rytme, betoning og frasering er skridt på vejen til god oplæsning og til en nuanceret forståelse af samspillet mellem teksten, oplæseren og tilhørerne.

Strategier

Eleverne skal bevare lysten til at bruge talesproget, også selv om de sproglige krav i en given kommunikationssituation umiddelbart overstiger elevernes sproglige formåen på modersmålet. Hvis eleverne har modet og lysten til at anvende kreative og sprogligt risikofyldte kommunikationsstrategier, vil eleverne opleve, at sprogfærdigheden strækkes og udvikles. Elevernes strategiske kompetencer er naturligvis altid i spil i kommunikative situationer, men de kan med fordel gøres til genstand for selvstændige undervisningsforløb. Eleverne kan arbejde med at erkende at samtale er samarbejde, og at en succesfuld samtale kræver en høj grad af samarbejde mellem samtalepartnerne. Eleverne kan øve sig i at gøre opmærksom på, når noget ikke er forstået, og hvordan de kan bede samtalepartneren om hjælp til forståelse, eller hvordan de kan bruge samtalepartnerens formuleringer i deres eget talesprog.

4.2 Skriftlig kommunikation

Undervisningen i modersmål skal sikre, at eleverne stifter bekendtskab med autentiske, alderssvarende tekster i forskellige genrer af passende sværhedsgrad, men af høj sproglig og indholdsmæssig kvalitet. Eleverne skal udvikle læse- og skrivefærdigheder på modersmålet, og elevernes lyst til at læse både i undervisningen og på egen hånd kan støttes og stimuleres gennem undervisningens indhold og aktiviteter. Arbejdet med at læse fag- og skønlitteratur i undervisningen kan også give eleverne mulighed for at få erfaringer med en lang række tekster og genrer på modersmålet, samtidig med at teksterne giver eleverne adgang til vigtig viden om oprindelseslandet. En tekst skal have et indhold, som appellerer til eleverne, en typografi og et layout, som gør den let at læse, og en sproglig form og en begrebsverden, som er passende ift. elevernes udvikling. Illustrationer af forskellig art kan støtte læsningen. Læsning af alderssvarende litteratur kan give eleverne indsigt i ungdoms- og børneliv i oprindelseslandet, historiske forhold og meget mere, som litteraturen kan give en særlig erfaring om, og læsning af fagtekster, fx tidssvarende undervisningsmaterialer, kan give eleverne indsigt i aktuelle og relevante problemstillinger i oprindelseslandet.

Inddragelse af almindelige tekster fra tekstfællesskabet i oprindelseslandet, fx nyhedsfortællende tekster, læserbreve og reklamer, giver mulighed for at gøre tekstarbejdet yderligere relevant for elevernes samlede læse- og skriveudvikling. Elevernes selvstændige læsning er en forudsætning for, at deres læsefærdigheder, tekstkompetencer og ordforråd udvikles. Elevernes læselyst kan opmuntres bl.a. gennem samtaler om indhold og form og gennem udbud af et alsidigt læsestof. Eleverne kan også indbyrdes udveksle oplevelser med individuelt læst litteratur i form af bl.a. mundtlige og skriftlige boganmeldelser.

Den første læsning

For elever, hvis modersmål bruger latinske bogstaver, kan den første læseudvikling med fordel trække på og inddrage aktiviteter og fagligt stof, som tager inspiration fra danskfaget. Læseundervisningen og læseaktiviteterne kan inddrage viden og erfaringer, som eleverne har med sig fra den øvrige undervisning. Læreren kan dog også have opmærksomhed på, at en betydelig del af elevernes tekst- og læsefærdigheder på modersmålet kan være udviklet i hjemmet eller i andre undervisningssammenhænge, og læreren kan derfor undersøge og kortlægge elevernes erfaringer med og færdigheder i modersmålets skriftsprog ved fx at inddrage forældrene. Forældrene kan inddrages i læseundervisningen, for at de fx gennem oplæsning i hjemmet kan være med til at opmuntre og stimulere elevernes interesse for tekster og skriftsprog. Elever, der skal lære at læse på et sprog, der ikke bruger latinske bogstaver, står foran en stor opgave. Arbejdet med skrifttegn og læseretning vil kræve stor opmærksomhed, men samtidig skal der opstilles relevante og realistiske mål for eleverne. Her er en betydelig forældreinddragelse nødvendig.

Metodisk kan man tage udgangspunkt i elevernes viden ved at gå analytisk til værks. Det vil sige, at man går ud fra helheden og dermed betydningen af såvel tekster som ord. Derefter deler man disse i mindre bestanddele og ender med fokus på stavelser og skrifttegn. Der er imidlertid også forskel på sprogene. I nogle lydrette sprog er der forholdsvis stor overensstemmelse mellem tale og skrift, i andre er der betydelig uoverensstemmelse. Ved de lydrette sprog kan den analytiske fremgangsmåde tidligt suppleres med en syntetisk, dvs. en elementbaseret. I andre sprog bør fokus på sprogets mindste bestanddele vente til senere. Tidligt i læseindlæringen kan undervisningen understøtte, at eleverne opdager, at læsning hænger sammen med skriftbilledet. Det kan fx gøres ved en fælles læsning af bøger i så stort format, at en flok elever rundt om læreren kan følge med, når læreren læser højt og peger i teksten. Som et næste trin kan eleverne komme med bud på ord, de genkender, og gætte på, hvilke ord der følger efter.

Den fortsatte læseundervisning

Når eleverne har lært den tekniske side af læsningen, kan den fortsatte undervisning i læsning af tekster på modersmålet sigte mod at styrke elevernes samlede tekstkompetencer, herunder viden om tekster og genrer på modersmålet, og styrke elevernes muligheder for at læse for at lære og læse for at opleve. Den fortsatte læseundervisning kan sigte mod at udstyre eleverne med gode strategier til læsning og læseforståelse og give eleverne viden om teksters formål, struktur og sproglige kendetegn. Læseundervisningen kan med fordel bygges op over tre faser i læsningen med tilhørende viden og færdigheder:

- I før-læsningen forberedes eleverne på indhold og genre i den tekst, der skal læses. Eleverne kan se på tekstens titel og evt. forfatter og aktivere viden om og erfaringer med både genren og indholdet før den egentlige læsning. Hvis eleverne skal læse en bog, kan de bladde i bogen og danne sig et overblik over omfang, kapitler og billedmateriale. De kan læse bagsideteksten og diskutere mulige betydninger af titlen. Man kan på forhånd arbejde med centrale ord, oversætte fra modersmålet til dansk eller omvendt, samle ordene i begrebsmæssige kategorier osv. Før-læsningen skal skabe en relevant forforståelse, herunder en formulering af de spørgsmål til teksten, som eleverne gerne vil have svar på. Desuden tjener før-læsningen til at lære eleverne noget generelt om læsestrategier og forståelsesprocesser.

- Mens der læses, skal eleverne være opmærksomme læsere, der hele tiden overvåger og kontrollerer forståelsen af det læste. Eleverne skal have mulighed for at læse i deres eget tempo, og de skal samtidig arbejde bevidst med relevante læseforståelsesstrategier, hvor tekst- og sprogforståelsen udvikles. Eleverne kan øve sig i at gætte betydningen af ord ud fra konteksten, forstå forbindelsen mellem enkeltafsnit og helheden, fastholde forventninger til teksten osv. De kan stoppe op ved udvalgte punkter, tage notater eller tegne. Det er vigtigt, at læsehastigheden gradvist forøges.
- Efter læsningen skal betydningen af det læste bearbejdes yderligere. Handling eller indhold skal behandles og fortolkes, og ny viden skal sættes i relation til allerede erhvervet viden. Her kan tekstens sproglige form også diskuteres, og der kan med udgangspunkt i det læste arbejdes med aktiviteter, der støtter elevernes beherskelse af deres mundtlige og skriftlige sprog.

Skrivning

Lige fra de første skoleår kan eleverne arbejde med at skrive i forskellige genrer og teksttyper og i mange sammenhænge. Gennem legeskrivning kan eleverne opfordres til at skrive små historier eller beskeder, før de har et egentligt skriftsprog. Ved at bruge de bogstaver eller efterligninger af skrift, de kender, kan de skrive tekst til egne tegninger. Eleverne ved selv, hvad der står, og kan derfor også selv læse deres tekster for læreren, andre elever eller forældrene. Dette giver dem fra starten en fornemmelse af, at det skrevne har en funktion og et indhold, de kan tilegne sig. I begyndelsen indeholder elevernes tekster måske ingen eller kun få rigtige bogstaver, men efterhånden kan eleverne skrive flere og flere af de bogstaver og ord, de har lært, og det skrevne bliver gradvist læseligt også for andre end dem selv. Det er vigtigt, at forældrene er orienteret om denne proces i elevernes første skrivning. Modersmållæreren kan forklare forældrene intentionerne med legeskrivningen, så de støtter positivt op om deres børns umiddelbare skriveglæde og stolthed over det skrevne. Læreren kan samtidig forklare, at korrekthed nok er et vigtigt mål for skriveundervisningen, men at det i den første fase ikke er det vigtigste. På samme måde som i den første læseundervisning kan læreren kortlægge elevernes erfaringer med skriftsprog på modersmålet. Måske har eleverne allerede tilegnet sig en del af modersmålets skriftsprog. I hvert fald er det sandsynligt, at eleverne har erfaringer med skriftsprogspraksisser på modersmålet fra hjemmet. I skriftsprog, der ikke har samme læseretning som dansk, og som ikke bruger det latinske alfabet, kan disse forhold adresseres særskilt og tydeligt, og her er det en særlig stor opgave for eleverne at tilegne sig skriftsprogets tegn. Arbejdet med skrifttegn og læseretning kan ofres stor opmærksomhed, men samtidig kan der være en opmærksomhed på, at der opstilles relevante og realistiske mål for eleverne. Her kan en betydelig forældreinddragelse være gavnlig.

Eleverne kan fra begyndelsen fastholdes i, at det skrevne har en hensigt. Uanset om eleverne skal skrive korte fortællinger eller længere, faglige fremstillinger, skal forholdet mellem indhold, modtager og hensigt adresseres i skrivearbejdet. Det kan være særlig interessant at arbejde med genrer, der er typiske på modersmålet, og som måske adskiller sig fra lignende genrer i det danske sprog- og tekstfællesskab. På den måde styrkes og skærpes elevernes tekst- og genrebevidsthed. På samme måde som i mundtlig kommunikation kan arbejdet med sprogets form- og indholdsside følges ad og støtte hinanden. Nogle gange kan eleverne skrive tekster, som skal have særligt fokus på sproglig form, fx at fortælle i datid, andre gange kan teksterne være indholdsdræve, men ofte vil de to følges ad. Arbejdet med sproglig form kan knyttes an til formernes betydning og funktion i sprogbrug. Fx kan arbejdet med datidsformer hænge tæt sammen med de første erfaringer med at skrive korte fortællinger. Elevernes forståelse og tilegnelse af sprogets formsider hænger tæt sammen med deres viden om, hvilken betydning og funktion former har i konkret sprogbrug.

I den fortsatte skriveundervisning kan der arbejdes med en nuancering af elevernes skriftsproglige udtryk. Den procesorienterede skrivepædagogik, hvor der lægges vægt på skrivelyst og responskrivning, rummer mange fordele for eleverne og læreren i både den første og den fortsatte skriveundervisning. Skrivningen tilrettelægges som en proces, der er kendetegnet ved stadige omskrivninger, hvor arbejdet med tekstens indhold adskilles fra arbejdet med de formelle krav til genre og korrekthed. Desuden lægger den procesorienterede undervisning op til undervisningsdifferentiering, hvilket er betydningsfuldt for læreren i modersmålsundervisningen, hvor der på et hold ofte samles elever fra forskellige klassetrin og med meget forskellige sproglige og videnskæssige kompetencer.

Den procesorienterede skrivning egner sig bedst til forløb, hvor elevernes fantasi og fortælleglæde er i centrum, og hvor eleverne har de sproglige forudsætninger for at omsætte fantasi til skriftsprog. Mange elever har brug for, at læreren modellerer og stilladserer skriveprocessen og giver sproglige input og tekstforbilleder, som eleverne efterfølgende kan læne sig op ad i deres egen skrivning. Mange elever har således gavn af en genrepædagogisk skriveundervisning, hvor læreren med udgangspunkt i modeltekster leder en fælles skrivning i klassen, inden eleverne skriver deres egne tekster. Uanset om man vælger den procesorienterede eller den genrepædagogiske undervisning, er det vigtigt, at tekstarbejdet er karakteriseret ved at være med tydelige mål for tekst- og sprogarbejdet.

Det er vigtigt at have øje for, at eleverne har mange muligheder for at bruge skriftsproget i autentiske situationer. Eleverne kan bruge de sociale medier til at kommunikere med modersmålstalende i Danmark og i hjemlandet, og erfaringer herfra kan aktiveres og inddrages i undervisningen. I det hele taget kan læreren have blik for og være opmærksom på de mange og meget forskellige situationer, hvor eleverne har mulighed for at bruge modersmålets skriftsprog.

Strategier

Gennem arbejdet med forskellige teksttyper udvikler eleverne deres evne til at bruge forskellige strategier alt efter formålet med læsningen. Bevidstgørelse og viden om, hvilke strategier eleverne har til deres rådighed, kan også udgøre selvstændige undervisningsforløb. Det er særlig relevant at arbejde med elevernes læseforståelsesstrategier. Læseforståelsesstrategier omfatter strategier, der relaterer sig til forståelse af det læste, og strategierne kan tages i anvendelse både før, under og efter læsningen. Det kan fx være:

- At aktivere baggrundsviden
- At sikre forforståelse
- At udarbejde storymaps eller mindmaps
- At udarbejde semantiske ordkort og begrebskort
- At fokusere på relevant ordforråd
- At arbejde med skrivelog, kolonnenotater og lignende relevante strategier til at fastholde teksters indhold.

Der kan arbejdes med, at eleverne i mødet med ukendte ord og vendinger opnår evnen, modet og lysten til at gætte kvalificeret. Eleverne kan lære forskellige strategier til at gætte eller analysere sig frem til bud på ukendte ords betydning. Afledte eller sammensatte ord kan opdeles, den nære kontekst, fx resten af sætningen, kan lede eleverne på sporet, eller tidligere læste informationer kan hjælpe eleverne med at gætte på betydningen af det læste. Eleverne kan også bruge it-ressourcer som hjælp til fx oversættelse og udtale.

4.3 Sproglig præcision og bevidsthed

Sproglig præcision og bevidsthed vedrører både mundtlig og skriftlig kommunikation. Elevernes flersprogede udgangspunkt giver mulighed for at udvikle en særlig grad af sproglig opmærksomhed og bevidsthed hos eleverne. Eleverne er vant til at skulle forholde sig til forskellige normer og praksisser på forskellige sprog, og derfor kan elevernes opmærksomhed på forskelle og ligheder i sproglig form, betydning og normering let stimuleres. Undervisningen kan fokusere på, at give eleverne mulighed for at forholde sig til sprog og sprogbrug på et metasprogligt niveau, så elevernes nysgerrighed og bevidsthed om sprog, sprogtilegnelse og sproglige praksisser udbygges.

Eleverne skal udbygge deres bevidsthed om sprog og sprogbrug, herunder sprogenes systematik, virkemidler og de variationer, som det sproglige udtryk giver mulighed for. Eksempelvis kan der i undervisningen indgå aktiviteter, hvor eleverne ud fra forskellige sproglige eksempler enkeltvis, parvis eller i mindre grupper arbejder med at få øje på sproglige regler eller regelmæssigheder. Ligeledes kan eleverne opfordres til at samle på sproglige eksempler inden for et bestemt område. En væsentlig del af arbejdet med elevernes sproglige præcision og bevidsthed angår sprogets forside. Det er vigtigt, at arbejdet med sprogets regelmæssigheder knyttes tæt sammen med sprogets funktions- og betydningssider, men eleverne har også brug for at arbejde med og træne sprogets forside i undervisningen. Arbejdet med sproglig præcision angår to hovedemner: ordforråd og grammatik.

Arbejdet med ordforråd kan bl.a. indebære, at eleverne gør erfaringer med, hvordan ordene får deres betydning i samspil med hinanden. Fx kan de øve sig i at anvende over- og underbegreber og synonymer og antonymer. Endvidere kan eleverne lære, hvordan ordforråd og færdigheder i at udtrykke sig præcist om fx et fagligt emne hænger tæt sammen. For at blive bevidste om forskellige sproglige fænomener og få kendskab til sprogets opbygning kan eleverne arbejde med ordforråd, ordklasser, sætningsled, sprogbrug mv. Der kan arbejdes med at identificere ordklassernes vigtigste kendetegn og med at identificere de centrale sætningsled, subjekt og verballed, og der kan arbejdes med afsnitsinddeling og de vigtigste sætningstegn.

Ligheder og forskelle

Børn med flere sprog begynder ofte helt af sig selv at reflektere over ligheder og forskelle mellem sprogene indbyrdes og mellem de situationer, sprogene hver især anvendes i. Disse sproglige erfaringer med flere sprog udgør et godt pædagogisk grundlag for en videreudvikling af elevernes opmærksomhed på sprog i skolen. Undervisningen omfatter sammenligninger af elevernes modersmål, dansk og evt. andre sprog, som eleverne har kendskab til. Herved gives eleverne mulighed for at udnytte og videreudvikle deres forståelse af, at man i forskellige sprog grundlæggende kan udtrykke det samme, men gør det på forskellige måder. Viden om og bevidsthed om ligheder og forskelle i sprogets udtryks- og forside øger elevernes sproglige bevidsthed og styrker deres opfattelse af, at færdigheder i flere sprog kan udgøre en samlet sproglig ressource. I det hele taget bør elevernes færdigheder og erfaringer som flersprogede individer aktualiseres i undervisningen. Elevernes flersprogede praksisser som kodeskift og kodeblandinger kan gøres til genstand for opmærksomhed, og de sproglige sider af kodeskift, fx hvornår skifter man kode, hvis man gør det midt i en sætning?, men også de identitetsmæssige kan behandles, fx hvorfor bruger man kodeskift i nogle situationer, men ikke i andre, og hvorfor kan man tale i en blandet kode til nogle, men ikke til andre? Elevernes forståelse af og bevidsthed om sprog som indlejret i kultur, politik, tradition og identitet kan skærpes ved at arbejde med følgende forhold:

- Hvad kendetegner sproget, herunder sprogets særlige lyde, særlige syntaktiske forhold o.l.?
- Hvor bruges sproget, og hvor mange taler det? I Danmark? I oprindelseslandet? I verden?
- Hvem bruger sproget, og hvad bruges det til? Undervises der på sproget? Skrives der love på sproget? Hvordan passer sprogets grænser med landegrænser? Lærer elever i den tredje verden sproget som fremmedsprog?
- Hvordan har sproget udviklet sig historisk? Er der nogle politiske eller kulturelle forhold, der gør sig gældende i forbindelse med sprogets udvikling, historie og udbredelse?
- Er der tale om slægtskab med andre sprog? Forskelle og ligheder til dansk og andre sprog?
- Er der tale om regionale og sociale forskelle i brug af sproget?

4.4 Kultur- og samfundsforhold

Eleverne har ofte et vist forhåndskendskab til kultur- og samfundsforhold i oprindelseslandet. Med udgangspunkt i dette kendskab og elevernes nysgerrighed kan de opmuntres til fortsat at tilegne sig viden om oprindelseslandets kultur- og samfundsforhold. Der skal lægges op til en perspektivering af denne viden ift. deres egen hverdag i Danmark. Det er vigtigt, at eleverne oplever landenes mangfoldighed, dvs. at et samfund består af mange socialt og etnisk forskellige befolkningsgrupper, og at man fx ikke uden videre kan tale om en typisk borger eller en typisk hverdag i oprindelseslandet. Undervisningen kan medvirke til, at eleverne udvikler bevidsthed om, at ethvert land, også Danmark, rummer kulturel forskellighed. Afstanden fra hjemlandet kan være med til, at eleverne fastholder et romantisk, stereotypet billede af hjemlandet. Undervisningen kan være med til at nuancere denne opfattelse. Ligeledes kan undervisningen medvirke til at udvikle elevernes tolerance og forståelse af, at levevis og levevilkår har mange fremtrædelsesformer og kan være helt forskellige fra deres egne. De skal derfor lære at acceptere forskellighed og forholde sig nysgerrigt og positivt over for kulturel mangfoldighed.

Kultur

Eleverne skal lære, at der findes flere opfattelser af kultur, og at kulturbegreber har stor betydning for, hvordan vi opfatter hinanden i et kulturelt perspektiv. Eleverne skal forholde sig kritisk til forskellige kulturbegreber og være bevidste om, hvordan de bruges og spiller ind i den måde, vi forstår og opfatter hinanden på. Arbejdet med kultur og kulturbegreber kan danne afsæt for at forstå og diskutere den betydning, som kultur, men også andre forhold såsom køn, traditioner, religion og socialklasser har for menneskers liv og identitet.

Samfundsforhold

Arbejdet med samfundsforhold i hjemlandet tager udgangspunkt i elevernes liv i Danmark, samtidig med at undervisningen skal forberede eleverne til en evt. tilbagevenden til forældrenes oprindelsesland. Der kan således arbejdes med forhold og problemstillinger, der knytter sig både til hverdagslivet og til aktuelle samfundsmæssige forhold og problemstillinger, ud over at eleverne selvfølgelig skal bibringes en basal viden om historiske, geografiske, sociale og økonomiske forhold i hjemlandet. Undervisningen kan give eleverne indsigt i forhold, som angår familieliv, kønsroller, børne- og ungdomsliv, skole og uddannelse og generelle levevilkår, fx politiske forhold og arbejdsmarkedsforhold. Aktuelle forhold i oprindelseslandet kan med fordel gøres til genstand for undervisning. Fx bør forhold, som adresseres i danske medier, behandles i undervisningen. Lige som oprindelseslandets forhold ikke skal romantiseres, må sammenligninger med danske forhold være saglige og nøgterne og bruges til at perspektivere elevernes og deres familiers livsvilkår og erfaringer.

5 Almene temaer

5.1 Den åbne skole

De ældste elever kan opfordres til at bruge deres sproglige og kulturelle forudsætninger, ifm. at konkrete, aktuelle samfundsspørgsmål, hvor kulturelle og sproglige forskelle bringes i spil, drages ind i undervisningen. Undervisningen kan med fordel inddrage lokale firmaer eller organisationer, der handler med det land eller de lande, hvor måsproget tales.

Hvilke erfaringer har man med at kommunikere med fx kunder i det pågældende land? Hvilke sproglige og kulturelle udfordringer kan der være? Hvilke sproglige og kulturelle udfordringer møder firmaets kunder eller samarbejdspartnere fra det pågældende land, når de besøger Danmark? Elevernes sproglige og kulturelle forudsætninger kan bringes i spil på en meget konkret og anvendelig måde, hvis skolen eller læreren kan etablere et samarbejde eller en udveksling af viden med lokale firmaer eller organisationer, der efterspørger elevernes konkrete færdigheder og erfaringer. Måske er der mulighed for at arrangere praktikophold hos relevante firmaer eller organisationer, hvor eleverne kan opleve, at deres færdigheder efterspørges og kan komme i spil.

Eleverne kan fx i et direkte samarbejde med en ekstern samarbejdspartner arbejde med følgende konkrete problemstillinger: Hvordan vil de fx rådgive et dansk firma, der vil reklamere eller sælge produkter i oprindelseslandet? Hvordan vil de rådgive et firma fra oprindelseslandet med samme ambitioner i Danmark? Måske skal de rådgive nye indvandrere om tilværelsen i Danmark: Hvad bør man vide, når man bosætter sig her og skal starte i skole og på arbejdsmarkedet? Eleverne kan også få helt konkrete opgaver, hvor deres kulturelle og sproglige kompetencer kan komme i spil. Måske vil holdet arrangere en fest for lokalområdet, hvor oprindelseslandet præsenteres, eller måske får eleverne til opgave at sammensætte små undervisningsforløb om oprindelseslandet til deres egen klasse. Det er også en mulighed at samarbejde med kulturinstitutioner fra oprindelseslandet eller lokale foreninger i Danmark. Det vigtige er, at undervisningen bruger muligheden for at åbne undervisningen, så både forældrekræfter og lokale kræfter kan inviteres ind, og eleverne oplever, at deres viden og kunnen er efterspurgt og relevant i flere kontekster.

6 Tværgående emner og problemstillinger

Emner og indhold af kulturel, samfundsmæssig og international art kan ofte danne grundlag for et samarbejde med andre fag, som fx historie og geografi, billedkunst og musik, engelsk og dansk, men faget vil kunne indgå i et samarbejde med hele folkeskolens fagrække. Dette samarbejde vil fx kunne organiseres i form af projekt- eller emneuger, der griber ind over mange fagområder eller i form af temadage, hvor forskellige fag arbejder sammen om et tema, der bearbejdes ud fra forskellige perspektiver. Derudover vil sproglig tværfaglighed være en mulighed, hvor sprog fx sammenlignes og betragtes med meta-sproglige briller for fx at udlede ligheder og forskelle, der munder ud i en større sproglig forståelse. Det kan ofte give god mening fx i et samarbejde mellem sprogfagene at inddrage alle 'klassens sprog' og at undersøge fx ordstilling og bøjningsformer i de forskellige sprog, eleverne kan.

7 Tværgående temaer

Alle fag skal have fokus på de tre tværgående temaer: sproglig udvikling, it og medier samt innovation og entreprenørskab. Sproglig udvikling indgår som en integreret del af sprogundervisningen og er derfor ikke beskrevet særskilt.

7.1 It og medier

It er et vigtigt arbejdsredskab i forbindelse med tilegnelsen af sprog, og det spiller en større og mere afgørende rolle, efterhånden som den enkelte elev videreudvikler sproget og bliver i stand til at søge informationer på egen hånd. Læringen bliver uafhængig af tid og sted. Eleverne kan bruge it både i arbejdet med fagets indhold, begreber og metoder. Derved øges både elevernes motivation og muligheder for at samarbejde og lærernes muligheder for at differentiere undervisningen. De fire elevpositioner, der kan indgå i arbejdet med it og medier i valgfaget er:

- Eleven som kritisk undersøger
- Eleven som analyserende modtager
- Eleven som ansvarlig deltager
- Eleven som målrettet og kreativ producent

Disse fire positioner overlapper oftest hinanden i undervisningen.

Tekstbehandling og procesorienteret skrivning

Med computeren som skriveredskab er det muligt at rådgive og vejlede eleverne i løbet af skriveprocessen. To elever kan lave en fælles tekst. De kan diskutere tekstens indhold og form og på den måde udnytte hinandens stærke sider. Læreren og de andre elever kan give respons på både tekstens indhold og form. Responsopgaven kan være at sætte fokus på fx substantivernes endelser, sætningsopbygningen eller ordvalget. Eleverne kan efter eget valg bruge de gode råd og rette, tilføje, slette eller flytte afsnit i tekstbehandlingen. Læreren støtter og udfordrer eleverne og opfordrer dem til at sætte ord på deres strategier. Gennem spørgsmål og kommentarer bliver eleverne efterhånden bedre til selvstændigt at finde frem til løsninger. I processen skal eleverne også inddrage tekstbehandlingens muligheder for anvendelse af stavekontrol, grammatisk vejledning og synonymordbog. Når teksten er færdigbehandlet, har eleverne mulighed for at indtale og indsætte lyd i dokumentet. Ved indtaling af lyd træner eleverne bl.a. intonation og prosodi. Ved hjælp af hypertext kan der fx udarbejdes en ordbog med ordforklaringer på dansk-dansk og dansk-modersmål eller med henvisninger til webadresser.

Mange elever har brug for hjælp til struktur, når de skal løse opgaver. Her kan skrive-skabeloner i et tekstbehandlingsprogram være en god hjælp, fx skabeloner til projektarbejde, billedanalyser, artikler, boganmeldelser, genreforståelse osv.

Træningsprogrammer

Den pædagogiske praksis kan indeholde en række forskellige øvelser, der skal automatisere de enkelte elevers sprogtiltagelse i lytning, læsning og skrivning. Disse programmer er struktureret sådan, at eleverne skal følge instruktionen og løse de opgaver, som program-pakken indeholder. Det kan for mange elever være en fordel at arbejde med programmet

i deres eget tempo. Fordelen ligger bl.a. i, at de løbende bliver hjulpet og korrigeret af computeren. Med it er det endvidere muligt at finde programmer, der niveaumæssigt passer til den enkelte elev.

Multimedie

Eleverne kan fremlægge og præsentere et arbejde med billeder, tekst og lyd. Videoklip, digitale billeder, tegninger og andre former for medier kan indsættes i produktet, så det støtter den mundtlige fremlæggelse. På den måde får eleverne mulighed for at udtrykke sig mere nuanceret, klart og præcist. Billed-, video- og lyd materialet kan være selvproduceret eller hentet via internettet. Flere og flere steder på internettet tilbydes downloads af radio, tv og musik via podcasting, hvilket giver endnu bedre mulighed for at arbejde med lytning og lyttestrategier ifm. autentisk lyd. Mobiltelefoner kan på mange måder med fordel inddrages i undervisningen ved brug af billeder, video og lyd. Eleverne kan fx optage en kompliceret forklaring og høre den igen og igen. Via mobiltelefonen kan eleverne træne oplæsning og udtale og via bluetooth sende det færdige resultat til læreren. Derved kommer alle til orde og bliver hørt. Man kan vælge at gemme udvalgte filer i den elektroniske portfolio. It er et redskab, der giver bedre mulighed for at tilgodese elevernes forskellige måder at lære på. Fx kan eleverne optage digitale billeder af konstruerede konflikt-situationer og i fællesskab digte en dilemmahistorie. Kropssprog, replikker og ordvalg diskuteres. Lyden indtales. Historierne samles i en multimediepræsentation, der er tænkt som en historie med forskellige løsningsmuligheder.

Internettet

Internettet giver gode muligheder for sproglig udvikling på nye måder. Foruden at anvende forskellige sociale netværk med mulighed for hjælp, fx bibliotekernes online lektiehjælp, kan eleverne hente informationer og materialer fra databaser og nyhedsmedier. Eleverne kan se billeder og videoklip og lytte til autentisk dansk sprogbrug i fx radioavisen, ungdomsudsendelser og interviews. På internettet går informationerne ikke kun én vej. Der er mulighed for kommunikation i form af e-mails, konferencer, blogs og chats. I skolen skal eleverne lære at udnytte mulighederne og ikke mindst udvikle hensigtsmæssig adfærd, når de skriver på internettet. Eleverne kan lave websider og få bedre kendskab til genren. Websiderne kan også indgå i faglige forløb både i form af fiktive forløb og som dele af et emne- eller projektarbejde. Samarbejdsprojekter med andre klasser kan udmøntes i hjemmesider, hypertextfortællinger og vandrehistorier.

7.2 Innovation og entreprenørskab

Innovation og entreprenørskab indeholder fire dimensioner:

- Handlingsdimensionen
- Kreativitetsdimensionen
- Omverdensforståelsesdimensionen
- Personlig indstilling.

Disse fire dimensioner kan alle indgå undervisningen. Dannelsesidealet i entreprenørskab sigter mod at gøre eleverne til aktive medskabere af deres liv i en foranderlig verden. Undervisningen skal derfor målrettet styrke elevernes selvværd, så de får mulighed for at være kreative og skabe værdi for sig selv og andre. Det gøres blandt andet ved at støtte og fremme, at eleverne tør anvende risikostrategier frem for reduktionsstrategier i deres læring. I sprogundervisningen betyder det, at eleverne skal forstå, at de lærer ved at kaste sig ud i at gøre forsøg, også selv om de laver fejl. At forsøge indebærer risiko, men at risikovillighed er en vigtig kompetence, og at det netop er ved fejl og risikotagning, udvikling kan finde sted.

Elevernes kommunikative kompetence kan støttes og udvikles gennem elevernes mulighed for at bruge målsproget i mange forskellige sprogbrugssituationer, og gennem fagets indhold og arbejdsformer, der fordrer elevernes aktive involvering og handling, øges elevernes omverdensforståelse og handlekompetence. Det er altså i sig selv en meget kreativ og innovativ proces at lære et nyt sprog. At danne hypoteser om og turde afprøve det nye sprog i kommunikation er en forudsætning for at udvikle sproget. Men da der netop er tale om et sprog, man er i gang med at lære og dermed ikke behersker, er det forbundet med usikkerhed at turde kaste sig ud i at anvende sproget i forskellige kommunikationssituationer. Intersproget, dvs. et mellemsprog mellem elevernes eksisterende sproglige ressourcer og målsproget, er et sprog på vej, et sprog, der er under konstant udvikling, et sprog, der af naturlige årsager netop ikke kan være korrekt. Det kræver mod at anvende et sprog, man ikke har "styr på", og derfor er det vigtigt at skabe en klasserums-kultur ud fra deisen om, at afvigelser er ganske naturlige. Det kan ikke være anderledes, da man netop er i gang med at lære et nyt sprog. Det vigtigste i en kommunikativ sprogundervisning er at være en aktiv sprogbruger, som indgår i et samarbejde med andre mennesker. Om noget er det innovativt at eksperimentere og lege med nye sproglige udtryk, at tænke i nye baner og andre kulturelle kontekster, at teste og afprøve og at revidere sit spansksprog på baggrund af en given feedback. At være en aktiv del af en sådan innovativ proces udvikler og danner eleverne.

8 Tilpasning af undervisningen til elevernes forudsætninger

8.1 Elevforudsætninger

I tilrettelæggelse, gennemførelse og evaluering af ethvert undervisningsforløb er det en klar forudsætning, at faglæreren tilpasser sin undervisning til elevgruppens forskellighed. Man kan indtænke variabler som temaets indhold, metoder, materialer samt organisering sammen med elevernes forudsætninger, deres potentialer, behov og interesser. Der er altid tale om fælles mål for alle elever uanset etnicitet, social baggrund, køn, etc. Disse mål søger læreren at opfylde ved netop at anvende forskellige undervisnings- og arbejdsformer, der passer til klassens forskellighed. Klasseledelse i faget indtænker altid elevernes sproglige og kulturelle forudsætninger og potentialer i planlægningen af emner, der inddrager elevernes interesser, viden, nysgerrighed og holdninger. Emnerne bør naturligvis også altid tage hensyn til elevernes alder, og også de givne rammer som lokale, materiale, teknologisk udstyr fx interaktive tavler, tablets, computere, etc. og selvfølgelig også det antal elever, der er i klassen.

8.2 Undervisningsdifferentiering og inkluderende læringsmiljøer

Undervisningsdifferentiering er et princip for tilrettelæggelse og gennemførelse af undervisningen i en klasse eller gruppe, hvor den enkelte elev tilgodeses, samtidig med at fællesskabets muligheder bevares. Differentiering handler om at have passende forventninger til alle elever og om at få differentieringen til at fungere, så alle elever føler, at de er en del af det faglige fællesskab i relation til de emner og temaer, som alle elever arbejder med. Det er fra begyndelsen afgørende, at undervisningsmiljøet i faget er præget af trykthed og indbyrdes accept af hinandens forskellige forudsætninger, herunder sociale, kulturelle og etniske baggrunde. Den faglige og sociale inklusion kan først lykkes, når der i undervisningen bliver skabt en naturlig respekt for individuelle både faglige og sociale forskelle, således at eleven oplever sig som en værdifuld bidrager til de opgaver, der stilles i undervisningen og til fællesskabet i klassen.

For elever med dysleksi (ordblindhed) er det bl.a. vigtigt at anvende undervisningsmaterialer, der altid understøttes af lyd samt it hjælpemidler til oplæsning, stavekontrol samt talegenkendelse. Det er også vigtigt (og nok for alle elever) at eleverne skriver med blyant og tegner samt masser af bevægelse til at supplere læringen. Læreren kan med tiden differentiere bl.a. i kravene til udtale, til længden af dialoger, en stadig mere sikker forståelse af tekster samt til elevens viden om kultur- og samfundsforhold. Derudover kan der differentieres i forhold til kravene til en større helhedsforståelse af det indvandrersprogets betydning i verden. Som underviser forventes det ikke, at man er specialist i specialundervisning, men det er vigtigt at kende til de redskaber, som eleverne har til rådighed og skal lære at bruge. Teamsamarbejde mellem lærere vedr. klasser og elever med særlige behov i undervisningen er af stor betydning i relation til at videregive vigtige informationer om fx en elev med dysleksi til sproglæreren.

Vellykket differentiering og inklusion er afhængig af et godt læringsmiljø, hvor elever kan beskæftige sig med ting, de efterhånden lærer at mestre og kan samarbejde med både kammerater og lærer. Læringsmiljøet skal være godt både psykisk og fysisk. Psykisk skal det være et trygt sted for eleverne, hvor man tør vise, hvad man ikke kan, tør begå fejl og øve sig, og hvor alle hjælper alle. Læreren er coach, procesleder og sparringspartner, som giver eleverne tro på egen formåen gennem mange succesoplevelser for alle elever. Det fysiske miljø kan indrettes på en måde, så en varieret undervisning med bevægelse og brug af sanserne kan finde sted, fx med masser af gulvplads, møbler, der hurtigt kan flyttes, plancher og opslag med billeder, fraser og strategier, gode udstillinger af relevante elevprodukter, en hylde med frilæsningsbøger og spil, farver, lim og sakse, computer eller en tablet med gode hjemmesider.

9 Referencer

Undervisningsministeriet 2008. *Sproget med i alle fag - andetsprog og didaktik i folkeskolen*.
Undervisningsministeriets temahæfteserie nr. 3.

**Modersmålsundervisning
- Undervisningsvejledning**

2019

Design: BGRAPHIC

Denne publikation kan ikke bestilles.
Der henvises til webudgaven.

Publikationen kan hentes på:
www.emu.dk

Børne- og Undervisningsministeriet
Styrelsen for Undervisning og Kvalitet
Frederiksholms Kanal 26
1220 København K

BØRNE- OG
UNDERVISNINGSMINISTERIET

